

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 338.24.021.8

АНТИКРИЗОВИЙ ДОСВІД МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ У ПОЛЬЩІ ТА КРАЇНАХ БАЛТІЙСЬКОГО РЕГІОНУ

ANTI-CRISIS EXPERIENCE OF MACROECONOMIC REGULATION OF THE ECONOMY IN POLAND AND THE BALTIC REGION COUNTRIES

Каліновський Р.О.

аспірант кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються стабілізаційні заходи, спрямовані на подолання кризових явищ в економіці. Досліджується їх упровадження урядами Польщі та Прибалтійських країн. Аналізуються наслідки вищезазначених економічних політик. Порівнюються цілі і результати діяльності урядів Польщі та Прибалтійських країн. Обґрунтовується доцільність застосування певних елементів антикризових стратегій в економічній політиці України.

Ключові слова: антикризові заходи, стабілізаційна політика, монетарні інструменти, фіскальні інструменти, посткризове відновлення.

В статье рассматриваются стабилизационные меры, направленные на преодоление кризисных явлений в экономике. Исследуется их внедрение правительствами Польши и Прибалтийских стран. Анализируются последствия вышеупомянутых экономических политик. Сравниваются цели и результаты деятельности правительств Польши и Прибалтийских стран. Обосновывается целесообразность применения определенных элементов антикризисных стратегий в экономической политике Украины.

Ключевые слова: антикризисные меры, стабилизационная политика, монетарные инструменты, фискальные инструменты, посткризисное восстановление.

The article discusses the stabilization measures aimed at overcoming the crisis phenomena in the economy. Their implementation by the governments of Poland and the Baltic countries is examined. The implications of these economic policies are analyzed. The goals and results of the activities of the governments of Poland and the Baltic countries are compared. The expediency of the use of certain elements of anti-crisis strategies in the economic policy of Ukraine is justified.

Keywords: anti-crisis measures, stabilization policy, monetary instruments, fiscal instruments, the post-crisis recovery.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах низьких темпів економічного розвитку, інфляції та девальвації національної валюти вкрай важливим є пошук шляхів подолання негативних наслідків вищезазначених процесів та явищ.

Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. порушила рівновагу багатьох економік світу. Такі сусіди і партнери України, як Польща, Латвія, Литва та Естонія, застосовуючи протилежні стратегії посткризового розвитку, змогли

досягти суттєвих результатів у подоланні негативних явищ в економіці, що спричинило проведення дослідження у цій сфері. Актуальність дослідження також зумовлена тим, що вищезазначені країни слугують своєрідними орієнтирами для вітчизняної економічної політики, оскільки після краху соціалістичної системи, стартуючи зі схожих з українськими умов, змогли за короткий час побудувати функціонуючу ринкову економічну систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної про-

блеми і на які спирається автор. Дослідженням способів і методів подолання кризових явищ в економіці України шляхом аналізу польського та прибалтійського досвіду присвячено праці таких учених, як А. Алехнович, Р. Копич, С. Тимків, Л. Хомутенко та ін.

У даному дослідженні розглядаються, крім іншого, такі невіршені частини загальної проблеми, як порівняння двох кардинально різних теоретичних підходів до подолання кризових явищ на прикладі застосування цих підходів країнами – партнерами України.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є розгляд і порівняння шляхів подолання кризових явищ в економіці європейських країн – партнерів України та обґрунтування доцільності вибору деяких елементів їх антикризових стратегій для забезпечення сталого розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Економічна стабільність країни сьогодні прямо залежить від внутрішніх та зовнішніх чинників. Фактично до основних внутрішніх факторів належить ефективність упровадження інструментів монетарної та фіскальної політики, а зовнішніми можуть виступати різні фактори, які прямо чи опосередковано впливають на стабільність економічних процесів (наприклад, світова фінансова криза). Варто звернути увагу на те, що поряд із різними факторами впливу спостерігаються неминучі постійні циклічні коливання економіки, які можуть змінюватися за рахунок перерахованих вище факторів або їх комбінацій у позитивний чи негативний бік для економіки країни. Що стосується зовнішніх чинників, то країна може лише приймати їх і намагатися знизити негативні наслідки впливу на економічні процеси. Разом із тим удале використання внутрішніх чинників впливу може сформувати ефективну стабілізаційну політику країни для превентивного управління кризовими ситуаціями [1].

Одним із важливих інструментів регулювання циклічних коливань у країні може виступати впровадження стабілізаційної монетарної політики. Цілями монетарної стабілізаційної політики держави є забезпечення стабільного економічного зростання, максимально ефективного використання фінансових ресурсів, стабільність рівня цін, рівновага платіжного балансу тощо. Тобто монетарна політика є невід'ємним елементом забезпечення стабілізаційної політики країни.

В Україні інструменти монетарної політики активно впроваджуються для макроекономічного регулювання, але, на жаль, не повністю використовуються для стабілізації циклічних коливань в економіці. «У промислово розвинутих країнах однією з головних цілей інструментів монетарної політики є превентивне регулювання на етапах спаду та обмеження

непідтвердженого стрімкого зростання використання фінансових ресурсів для недопущення формування фінансових «бульбашок» та криз» [2, с. 31].

Більшість науковців вважає, що між фіскальною і монетарною політикою є тісний взаємозв'язок, а стосовно пріоритетності використання у стабілізаційній політиці позиції дещо розбіжні. Так, зокрема:

– *класичний підхід* до стабілізаційної політики передбачає, що монетарна політика повинна бути на першому плані порівняно з фіскальною, оскільки, на думку представників цього наукового напрямку, зміна грошової пропозиції безпосередньо впливає на сукупний попит і, отже, на номінальний ВВП, а фіскальні заходи фактично спричиняють лише підвищення рівня інфляції;

– *кейнсіанський підхід* до стабілізаційної політики передбачає, що монетарна політика є похідною від фіскальної, а її інструменти використовуються як другорядні. На думку кейнсіанців, державні витрати впливають на розмір сукупного попиту в країні, а податки достатньо ефективно впливають на споживання та інвестиції [3].

Розглянемо, які інструменти макроекономічної політики та їх комбінації застосовували Польща та країни Балтії для протидії кризовим процесам у національній економіці.

Ефективна стабілізація польської фінансової системи відбувалася завдяки сукупності форм, методів і механізмів реалізації антикризової моделі. Зокрема, для зменшення тиску на грошовий і фінансовий ринок, а також збереження конкурентних позицій експортерів запроваджувалися гнучкий валютний курс і девальвація золотого; для стимулювання економічного зростання та сприяння конкурентоспроможності національних виробників здійснювалося зниження окремих податків; проводилася контрольована кредитна політика (напередодні кризи обсяги кредитування домогосподарств знаходилися на рівні 16% ВВП, тоді як середній показник для країн ЄС становив 50% ВВП). «Із 2008 р. польський кредитний ринок характеризувався зменшенням темпів зростання обсягів як комерційних, так і споживчих кредитів, а також кредитів в іноземній валюті з одночасним зростанням вимог до потенційних позичальників» [4, с. 94].

Саме завдяки прозорості банківської системи й адекватним формам та інструментам її стабілізації подолання наслідків кризи проходило успішно. Беручи до уваги зростання напруження на польському фінансовому ринку в результаті паніки на світових ринках, у жовтні 2008 р. Національний банк Польщі підготував програму дій зі стабілізації фінансової системи, так званої «Пакет довіри».

Національний банк Польщі почав підтримувати ліквідність банківського сектора в національній валюті за допомогою операцій репо з терміном погашення до трьох місяців. Кре-

дитно-депозитні операції, які здійснювалися з ініціативи комерційних банків, були спрямовані на підтримання короткострокової банківської ліквідності, а також на розміщення вільних банківських коштів на одnodенні періоди у центральному банку. Ці операції запобігали надмірним коливанням процентних ставок на міжбанківському ринку [5].

У відповідь на спричинене світовою економічною кризою значне погіршення перспектив економічного зростання у Польщі та в її торгових партнерів, а також на пов'язане із цим очікуване зниження інфляції в середньостроковому періоді Рада монетарної політики почала застосовувати стимулюючі заходи. Поступовому зростанню ділової активності, яка спостерігалася в польській економіці з II кварталу 2009 р., сприяло значне пом'якшення монетарної політики. Із листопада 2008 р. до червня 2009 р. Рада монетарної політики знижувала процентні ставки шість разів. Ставка рефінансування Національного банку Польщі була знижена з 6,5% до 3,5%, тобто до історичного мінімуму. Крім цього, було знижено норму резервування з 3,5% до 3,0%.

У наступних місяцях Рада монетарної політики утримувала процентні ставки на тому ж рівні. За підвищеної поточної інфляції реальна процентна ставка також низилася до історично низького рівня і з березня 2009 р. утримувалася на рівні, близькому до нуля. Продовження політики дешевих грошей сприяло поверненню економіки до потенційного рівня зростання [5].

На нашу думку, польський шлях буде досить ефективним в умовах економіки України, оскільки стимулюючі заходи сприятимуть поживленню споживчого та інвестиційного попиту в країні на тлі здорового функціонування банківської системи, що призведе до подолання посткризових явищ та подальшого економічного зростання.

Цікавим також є досвід макроекономічної перебудови економіки Прибалтійськими країнами (Естонією, Латвією та Литвою) у зв'язку з необхідністю подолання глибокого економічного спаду 2008–2009 рр.

Хоча ступінь серйозності макроекономічних дисбалансів, накопичених за роки буму, відрізнявся в усіх трьох країнах, існують важливі подібності не тільки в економічному розвитку цих країн в останні роки, а й у стратегіях усунення цих дисбалансів. Цей процес ще не завершений, проте досвід Прибалтики може бути корисним для макроекономічного коригування в країнах, які не мають номінальної гнучкості обмінного курсу як механізму регулювання.

У роки, що безпосередньо передували світовій фінансово-економічній кризі, економіка країн Балтії зростала надзвичайно швидко, що характеризувалося сильним припливом капіталу і ліберальною макроекономічною політикою. Незважаючи на швидкі темпи економічного зростання, надмірно оптимістичні очікування та

надмірний ріст кредитування призвели до буму попиту на внутрішньому ринку, що в кінцевому підсумку виявився нежиттєздатним. Цей бум призвів до високої інфляції, в умовах якої зростання заробітної плати суттєво перевищувало зростання продуктивності праці, значно прискорив ріст цін на нерухомість, а також з'явився великий дефіцит поточного рахунку.

Коли наприкінці 2008 р. настала криза, дисбаланси в усіх трьох країнах зробили Балтійський регіон уразливим до зростання очікувань ризику і різких скорочень припливу капіталу. Водночас колапс у світовій торгівлі вплинув на стан балтійського експорту. У результаті цих фінансових і торговельних потрясінь економіка країн Балтії зазнала тяжких утрат. Так, реальний ВВП у 2009 р. повернувся приблизно на той же рівень, який був у 2005 р.

Банківські системи всіх трьох країн зазнали різного ступеня труднощів, пов'язаних із фінансуванням. У Латвії ці суперечності призвели до падіння декількох великих комерційних банків, що змусило владу звернутися за міжнародною фінансовою допомогою у вигляді програми реструктуризації, очолюваної ЄС та МВФ.

Хоча й існували деякі відмінності у вираженні макроекономічної, фіскальної та фінансової незбалансованості економік Балтійських країн, усі три країни приступили до реалізації аналогічних стратегій адаптації. Ключовим елементом було підтримання суворого режиму фіксованого обмінного курсу щодо євро. Крім того, всі країни отримали вигоди від того, що ступінь гнучкості ринку праці та товарного ринку до настання кризи був досить високим, що значно полегшило регулювання. Стабілізація була досягнута шляхом поєднання макроекономічної політики і ринкових механізмів, що так чи інакше ґрунтувалися на *чотирьох елементах*.

По-перше, за відсутності номінальної гнучкості обмінного курсу будь-яка реальна курсова різниця повинна була нівелюватися шляхом урізання витрат на заробітну плату в поєднанні з поліпшенням продуктивності праці. Регулювання заробітної плати здійснювалось як на ринку (у зв'язку з різким зниженням попиту на робочу силу), так і в державному секторі, де макроекономічна політика була спрямована на скорочення державних витрат на заробітну плату.

Збалансування ринку праці було досягнуто не тільки за рахунок скорочення заробітної плати, але й за рахунок скорочення зайнятості, скорочення робочих годин і реструктуризації виробничих процесів. У результаті витрати праці на одиницю продукції значно знизилися, що частково компенсувало попередні збитки підприємств.

По-друге, значну частину витрат бюджету спрямували на переведення фінансового стану країн на шлях сталого розвитку, знижуючи суверенні потреби у фінансуванні та відновлюючи довіру населення до ринку. Збалансування

бюджету досягалося переважно за рахунок скорочення державних витрат, хоча також здійснювалося незначне підвищення податків.

Подальші зусилля були спрямовані на зміцнення основ здійснення бюджетної політики і підвищення рівня прозорості бюджетних процедур. Як результат, в Естонії вже в 2010 р. був зафіксований невеликий профіцит бюджету.

До речі, під час економічного спаду фінансовий стан Естонії погіршився менше, ніж в інших країнах Балтії, а її бюджетна політика була досить розважливою, що виражалося в орієнтованому на середньострокову перспективу фінансовому механізмі, який включав, наприклад, чітке дотримання правила збалансованого бюджету та забезпечення функціонування ефективного системи збору податків.

Третім елементом стратегії збалансування у складі структурних реформ стали спрямованість на підвищення рівня гнучкості ринку і подальше економічне зростання в середньостроковій перспективі шляхом здійснення таких заходів, спрямованих на розвиток ринку праці і товарних ринків, як внесення поправок до трудового законодавства щодо посилення гнучкості ринку праці, поліпшення бізнес-клімату, спрощення процедур податкового адміністрування, підтримка фірм-експортерів і протидія тіньовій економіці.

По-четверте, стратегія збалансування включала заходи стосовно зміцнення фінансової стабільності та скорочення боргового тягаря приватного сектора. Спочатку монетарна влада країн була орієнтована на забезпечення ліквідності в банках і тимчасові послаблюючі наглядові вимоги для негайного полегшення навантаження на банки в умовах погіршення якості кредитних портфелів банків у результаті економічного спаду. Як наслідок, фінансова стабільність була збережена в межах, прийнятних для економіки.

Досить незвичним виявився латвійський досвід. Він свідчить, що з моменту розгортання кризових явищ успіху можна досягнути і за допомогою нетрадиційних стабілізаційних заходів; важливо, щоб ці заходи уряду були адекватними та дієвими і відповідали ситуації, що склалася в країні. Так, уряд В. Домбровскіса у березні 2009 р. запропонував більш радикальну економічну політику для стабілізації латвійської економіки [6; 7].

Для боротьби зі спадом економіки фахівці Міжнародного валютного фонду рекомендували Латвії вдатися до девальвації національної валюти. Однак уряд Домбровскіса не пішов на це, пояснивши своє рішення тим, що з 1990-х років курс лата був фіксованим (спочатку мала місце прив'язка до кошика валют МВФ, а після вступу до ЄС – до євро), тому запропонована девальвація могла б істотно погіршити стан банківської системи. Також це мало б масштабні негативні наслідки для біз-

несу та населення. Оскільки економіка Латвії мала і досить відкрита, переваги, які латвійські експортери могли б отримати від девальвації внаслідок зниження собівартості продукції, дуже швидко були б утрачені за рахунок зростання цін на імпортні енергоресурси та інші товари [6].

На думку латвійського уряду, девальвація національної валюти мала б серйозніші негативні наслідки через знецінення заощаджень населення, ніж зниження заробітної плати і соціальних виплат та зростання безробіття у відповідь на фіскальні заходи. «Стабілізаційна політика Латвії передбачала, по-перше, підвищення ставки ПДВ спочатку з 18% до 21%, а згодом до 23%. По-друге, для покращення сальдо бюджетного балансу видатки було скорочено на 15%, що означало передусім зменшення заробітної плати в державному секторі на 25%, відмову від державних інвестицій, скорочення видатків на освіту, науку, культуру, оборону, систему охорони здоров'я, скасування дотацій для сільського господарства тощо. Крім цього, було запроваджено нові податки на нерухомість і багатство, а також низку інших нетрадиційних заходів» [7, с. 25].

Отже, пріоритетною метою стабілізаційної політики латвійського уряду було забезпечення стабільного курсу національної валюти. Як зазначав Домбровскіс, саме завдяки такому підходу видатки на стабілізацію банківської системи становили менше 5% ВВП (за попередніми оцінками МВФ, ці кошти могли сягнути рівня 15–20% ВВП). Також удалося зменшити майнове розшарування суспільства, оскільки девальвація лата надала б переваги олігархам за рахунок бідніших верств населення. Проте політика латвійського уряду була диференційованою, більшому скороченню підлягали великі зарплати в державному секторі, у приватному секторі скорочення заробітної плати становило лише 6% [6].

Хоча латвійські урядовці вважають дану макроекономічну стратегію успішною в умовах кризи, на нашу думку, для України такий сценарій не є бажаним. Як ми знаємо з досвіду Великої депресії, для виходу країн із кризи більш дієвою є стимулююча фіскальна політика, в умовах якої населення і підприємства отримують можливість відновлення власної економічної активності, що призводить до сукупного економічного зростання в країні. Натомість рестрикційні заходи в Україні тільки поглиблюють зубожіння населення, а отже, сприятимуть скороченню обсягів виробництва.

Економісти Міжнародного валютного фонду у своєму післякризовому дослідженні окреслили загальні принципи майбутньої макроекономічної політики з урахуванням досвіду, здобутого в боротьбі з кризами. Сьогодні ці фахівці висловлюються значно стриманіше: «Ідея ... полягала в тому, що центральні

банки повинні перейти від підходу, заснованого переважно на одній цілі та використанні одного інструменту (темпа інфляції та політика процентних ставок), до підходу з більшою кількістю цілей та інструментів. Двома роками пізніше вибір як набору цілей, так і набору інструментів залишається дискусійним» [8, с. 4]. Переконливі аргументи на користь доцільності таргетування центральними банками рівня ділової активності (обсягу виробництва), фінансової стабільності, обмінного курсу поки що відсутні [9].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. тією чи іншою мірою вплинула на всі ринкові економіки світу, тому дослідження досвіду боротьби з кризою в зарубіжних країнах може підказати ефективні способи подолання негативних процесів і явищ в економіці України.

Стабілізація польської фінансової системи відбувалася шляхом проведення широкого спектру монетарних та фіскальних заходів, основними з яких були такі:

- для зменшення тиску на грошовий і фінансовий ринки, а також для збереження конкурентних позицій експортерів запроваджувалися гнучкий валютний курс і девальвація злотого;
- для стимулювання економічного зростання та сприяння конкурентоспроможності національних виробників здійснювалося зниження окремих податків;
- проводилася контрольована кредитна політика.

Стабілізаційна політика Естонії, Латвії та Литви ґрунтувалася передусім на таких елементах:

- урізання витрат на заробітну плату в поєднанні з поліпшенням продуктивності праці;

- зниження суверенних потреб у фінансуванні та відновлення довіри населення до ринку;
- посилення гнучкості ринку праці, поліпшення бізнес-клімату, спрощення процедур податкового адміністрування, підтримка фірм-експортерів і протидія тіньовій економіці;
- зміцнення фінансової стабільності та скорочення боргового тягаря приватного сектора.

Як бачимо, Польща у своїй антикризовій діяльності спиралася передусім на інструменти монетарної стабілізаційної політики, тоді як країни Балтії переважно застосовували фіскальні важелі впливу на економіку. Кінцева мета порівнюваних країн також відрізнялася: польські урядовці спрямовували свої зусилля на поживлення грошового ринку та стимулювання економічного зростання, а балтійські країни передусім намагалися вирівняти дисбаланси державних бюджетів.

Проте можна стверджувати, що серед науковців нині відсутня єдина точка зору щодо ступеня ефективності заходів монетарної чи фіскальної політики під час жорсткої фінансово-економічної кризи та тяжкого посткризового відновлення. Якщо ж порівнювати вищезазначені методи, то для українських реалій більш дієвим, на нашу думку, був би польський підхід до боротьби з кризою, оскільки в умовах тотального зубожіння населення України держава повинна в першу чергу проводити дієві заходи щодо якнайшвидшого стимулювання ефективного попиту для забезпечення економічного зростання в країні.

Перспективними напрямками подальших досліджень є поглиблений аналіз наслідків макроекономічної стабілізаційної політики Польщі та країн Балтії, а також практична адаптація їх надбань для подолання посткризових явищ в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилевич В. Макроекономіка / В. Базилевич, К. Базилевич, Л. Баластрик. – К. : Знання, 2007 – 703 с.
2. Савченко К.В. Світовий досвід упровадження інструментів монетарної політики для стабілізації циклічних коливань / К. Савченко // Фінансове право. – 2011. – № 4(18) – С. 31–34.
3. Кулаков М.В. Государство как субъект экономического развития / М.В. Кулаков // Вестник Московского университета. Серия «Экономика». – 2010. – № 6. – С. 13–22.
4. Хомутенко Л.І. Польща в умовах світової фінансової кризи: успішне протистояння / Л.І. Хомутенко // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : зб. тез доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (26–27 травня 2011 р.) : у 2-х т. ; Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми, 2011. – Т. 2. – С. 93–95.
5. Алехнович А. Макроекономическая стабилизация в Польше во время мирового кризиса в 2008–2009 гг.: возможные уроки для Беларуси [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://case-belarus.eu/wp-content/uploads/2011/07/Alachnovic_Macrostabilitation_2010.pdf.
6. МВФ рекомендував нам провести девальвацію. Але ми відмовилися [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/interview/2014/09/24/7026248/>.
7. Копич Р. Нестандартна реакція виборців у країнах Балтії на програми фіскальної консолідації / Р. Копич // Вісник Комерційної академії. Серія «Економічна». – 2013. – Вип. 41. – С. 24–34.
8. Blanchard O. Rethinking Macroeconomic Policy II: Getting Granular / O. Blanchard, G. Dell'Ariccia, P. Mauro. – 2013. – 25 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2013/sdn1303.pdf>.
9. Тимків С.М. Монетарні інструменти стабілізаційної політики в Україні : дис. ... канд. ек. наук / С.М. Тимків ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2015. – 226 с.